

(Кыргыз Тарихинин Моғол, Jungar Devri)

XIII. asırda Tanrı Dağlarında başlamış olan Кыргыз etnik oluşumu XVI. yüzyılın başında tam olarak teşekkül etmiş olur. Bu sürecin hızlanmasında XVI. yüzyılın birinci yarısında Kuzey ve Merkez Tanrı Dağlarında kurulmuş Кыргыз Hanlığı'nın önemli katkısı olmuştur. Ahmed Han, Muhammed Кыргыз gibi hanların zamanında Кыргызlar tekrar güçlü devlet haline gelseler de, Moğolların sürekli işkalına karşı etkin bir varlık gösterememişlerdir. Tarihî rolü, Кыргыз halkının bir ulus olarak teşekkülüne hız vermiş olması ile değerlendirilen Кыргыз Hanlığı (1508-1517) yıkıldıktan sonra Кыргызlar bir daha devlet kurma olanağına sahip olamamışlar.

XVII-XVIII. yüzyılda Cungar baskınına karşı savaşlarla uğraşan, XIX. yüzyılda Hokand Hanlığı iktidarı altına giren Кыргызlar üzerinde her ikisi de tam bir hakimiyet kuramamıştır.

XVII-XVIII. yüzyılın ilk yarısında Oyrat-Kalmuk adı ile bilinen Moğol kavimlerinin sağ kanat (batı) Oyrat Moğollarının (Kalmukların) Кыргызlara karşı sürekli saldırıları başlar. XVI. yüzyıl başında ufak 4 boyun birleşmesi sayesinde ve batı Moğollarına karşı üstün duruma gelen doğu Moğolları (Kalmuklar) güçlü bir Oyrat Birliğini kurarlar. Fakat bu Oyrat Birliği 1627. yılında dağılır, birliğin bir üyesi, Jungarya'da yaşayan *çoroz* kavimi güçlenir ve etrafına diğer Oyratları da toplayarak 1635'te Jungar Hanlığı'nı kurar. 1620'li yıllarda düzenledikleri hücumları Кыргыз, Kazak birlikleri tarafından püskürtülen Kalmuklar, 1633'te Кыргыз, Kazak Birliğinin zayıflamasından istifade ederek yaptığı saldırılarında bu defa üstün gelirler.

1736-1738. yıllarda yapılan seferleri Кыргызlar tarafından tamamıyla çökertilen, 1742-1748'te Fergana Vadisine yapılan hücumlarında Кыргыз, Özbek güçleri tarafından yenilgiye uğrayan Jungarlar, sonunda Fergan Vadisinden tamamıyla sürülmüş olurlar. Hem siyasi hem askeri gücü yönünden zayıf düşen Jungar Hanlığı, 1757-1758'de Çin'in Mançur Tsin Hanedanı tarafından büyük darbe alır ve bir milyona yakın Kalmuk'un soykırımı uğratılması ile kelimenin tam anlamıyla yeryüzünden silinmiş olur. Sağ kalanların bazıları Müslümanlığı kabul ederek Кыргызlar içine Sart-Kalmak adı ile siner, bazıları da Rusya topraklarına sığınır.

Yüzyıldan fazla süren Kalmuk-Kыргыз savaşlarının izleri Manas Destanının bazı bölümlerinde, Canış-Bayış, Er Tabıldı, Kurmanbek gibi Кыргыз destanlarına yansıtılmıştır.

Kaynaklar:

Киселев С.В. Древняя история Южной Сибири. – М., 1951.

Бичурин Н.Я. Собрания сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т. I. – М.-Л., 1950.

Кызласов Л.Р. История Южной Сибири в средние века. – М., 1984.

Taskin V.S. Materialı po istorii syunnu (po kitayskim istoçnikam). Vıp. I.- M., 1968.

Kyuner N.V. Kitayskie izvestiya o narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy Azii i Dalnego Vostoka. – M., 1961.

Melioranskiy P. Pamyatnik v çest Kyul – tegina // Zapiski Vost. Otd. Russk. Arheologičeskogo obşestva. T. XII. Spb., 1899.

- Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. –M.-L., 1951. S.36.
- Bernštam A. İstoričeskoe prošlo kirkizskogo naroda. – Frunze, 1942. S.11-13.
- Karaev Ö. Pamyatnik v čest ‘Kirkizskogo sina’ v Sudži.//Vostočnyje avtorı o kirkizah.- Biškek:Kirkizstan, 1994.
- Vasilyev D.D.Grafičeskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runičeskoj pismennosti Aziatskogo areala. – M., 1964.
- Radloff W.W. Die altturkischen Inschriften in der Mongolei. I und II Lief. St. Pbg. 1894.
- Karayev Ö.Vostočnyje avtorı o kirkizah.Biškek:Kirkizstan, 1994.
- Кычанов Э.И. Кочевые государства от гуннов до манчжуров. –М., 1997.
- Ploskih V.M., Cunuşaliev D.D. İstoriz Kirkizov i Kirkizstana. – Biškek: Paritet İnfo, 2009.